

Volksgeloof in Zweden

Inhoud

-1- Inleiding.....	1
-2- Van aller tijden.....	2
-3- Legenden en volksverhalen	2
-4- Bezwingingen en rituelen	2
-5-Relatie met Christendom	2
-6- Verleiden, verdrinken, verdwalen en helpen	3
VERLEIDEN	3
VERDRINKEN.....	4
VERDWALEN	4
HELPEN	4
Zomercursus in Sandhem, Zweden.....	5

-1- Inleiding

Door de nabijheid van overweldigende natuur heeft in Zweden het volksgeloof lang voortgeleefd. De bezieling van natuurfenomenen, maar ook angst en onwetenschap leverden vele verhalen op. Iedere plattelandsgemeente of groep boerderijen heeft zijn eigen legendes, over o.a. reuzen, aardmannetjes, dwaallichten, kobolten, watergeesten, bosnimfen en tovervrouwen. Op veel plaatsen klinken soortgelijke verhalen, bijvoorbeeld over wezens die verbonden zijn met watermolens, diepe donkere bosmeren, venen en moerassen, beken, boerenerfen, grotten, steenblokken en prehistorische monumenten zoals hunebedden, steencirkels en rotsen met cupmarks (elfenmolentjes).

Åsle Tå, Falbygden, foto Marijke Houwink

-2- Van aller tijden

Ook vandaag de dag zijn er nog veel mensen die beweren elfen, natuurwezens als kabouters en dwalende doden waar te nemen. Bezieling van de verschillende elementen lucht, licht, water en vuur is van aller tijden. Ook de overgang van leven naar dood is nooit voor de gehele bevolking absoluut geweest. Daarnaast is onze tijd het fantasiegenre populair, waar weerwolven en allerlei vreemde dieren, koboltachtige wezens, elfen en reuzen weer een plaats kregen. Dit heeft niets met volksgeloof te maken, maar een aantal fantasiefiguren zijn daar wel uit ontsproten.

-3- Legenden en volksverhalen

Er is een verschil tussen legenden en volksverhalen. De volksverhalen, zoals in Duitsland de gebroeders Grimm noteerden, bevatten vaak wijsheden en beelden die hoorden bij de culturele overlevering. Van generatie op generatie klonken dezelfde verhalen. Waar en wanneer het verhaal zich afspeelt is niet belangrijk en vaak begint het als volgt: Er was eens, in een ver land een boer met drie zonen....

Legenden zijn verbonden aan plaatsen en de verteller beweert stevast de gebeurtenissen zelf te hebben meegemaakt of noemt iemand bij naam en toenaam die het overkomen is. De verhalen zijn zowel plaats, tijd, als persoonsgebonden. Wel kan een soortgelijk verhaal ook verteld worden op een andere plaats en een ander moment, maar dan is het iemand anders die hetzelfde meemaakt. Hoeveel details een verhaal bevat, hangt af van de verteller. De verhalen klonken bij de houtkachel in de keuken gedurende de lange schemering en bij vuren en houtskoolbranderijen in de bossen.

-4- Bezwingingen en rituelen

Naast legendes zijn ook waarschuwingen, bezwingingen en rituelen een deel van het Volksgeloof. *Pas maar op, als je plast in het gras! Want als je per ongeluk precies een elf of een wezentje van het vättarvolkje (soort aardmannetjes) raakt, kun je niet meer plassen en zwel je op. Slechte gezondheid? Pluk bloemen in de midzomernacht, een nacht waarin de natuur siddert van bovennatuurlijke krachten, en bindt ze tot een krans. Vier feest, maar gooi de krans niet weg. Als het tijd wordt voor het kerstbad, in de langste nacht van het jaar, leg je de bloemenkrans vol krachtige magie in de tobbe en blijf je de rest van de winter verschoond van ziekte en plagen.* Andere voorbeelden van magie zijn buideltjes met kruiden of voorwerpen tegen ziekten (zie afbeelding) en het prevelen van spreuken.

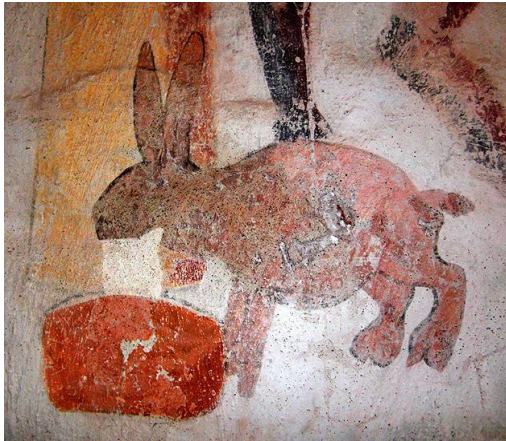

Buideltje tegen Engelse ziekte, uit Broddestorp uit de tweede helft negentiende eeuw. In bezit van Falbygdens museum. (Wikimedia)

-5- Relatie met Christendom

Het Christendom, dat in Zweden pas sinds de elfde / twaalfde eeuw door een brede bevolking beleden werd, kreeg ook een plaats in het volksgeloof. Bovennatuurlijke wezens hebben angst voor alles wat met kerk en God te maken heeft: wijwater, kruisen, Bijbels, de naam Jezus Christus en het Onze vader bijvoorbeeld, beschermen tegen de gevaren. Daarnaast is de kerk bij rituelen voor liefde, vruchtbaarheid en genezing in de magie betrokken. Zo moet je bijvoorbeeld drie rondjes om de kerk lopen, aarde van het kerkhof of wijwater uit de kerk halen, of een stukje hout of iets anders tastbaars uit een kerk gebruiken om kwaad te bezweren, te genezen of iets in de toekomst waar te nemen.

Volksgeloof en Christendom konden goed naast elkaar voortbestaan, met uitzondering van de heksenprocessen, maar ook daar lag in feite het volksgeloof aan ten grondslag. Vrouwen vlogen op bezems of omgekeerde varkens en zelfs op mannenruggen naar hekensabbats op Blåkullen, een berg waarop ze de Duivel ontmoetten, met de ruggen gekeerd naar de tafel een maaltijd genoten (vieze gerechten, die door hun zielstoestand heerlijk smaakten) en ze tenslotte geslachtsgemeenschap met de Heer van het Kwaad hadden, noteerden de rechtsgeleerden in alle ernst. Ook waren er kinderen die hazen gezien zouden hebben die koeien melkten voor de heksen (zie afbeelding) volens dergelijk verslagen.

Haas spuugt de melk uit van een koe die hij gemolken heeft. Fresco van eind 15^e eeuw van Albertus Pictor, kerk van Härkeberga, gemeente Enköping. (Wikimedia)

-6- Verleiden, verdrinken, verdwalen en helpen

Je kan over volksgeloof vertellen vanuit verschillende perspectieven: het dorp of de streek waarin je bevindt, het type verschijning (reuzen, draken, enz.), de plekken waar dergelijke wezens zich plachten op te houden en hun gedrag. Voor dit inleidende artikel heb ik het laatste gekozen. Ik bespreek achtereenvolgens: verleiden, verdrinken, verdwalen en helpen.

VERLEIDEN

Skogsrået, een soort bosnimf, is een mooie vrouw, groot en prachtig gekleed. Zie je haar in het bos, volg haar dan niet, hoe ze ook zal proberen je zinnen te strelen.

In Halmstad noteerde de rechtbank in 1737 hoe het Anders Månsson vergaan was, een man, die zoals uit het verslag blijkt, een verstandelijke beperking had. *Hij bekende dat hij twee maal gelegen had met een vrouw die hij in het bos ontmoette. En wat voor een vrouw! Bloedmooi was ze en ze droeg een jurk die straalde en glinsterde van verre. Gedurende anderhalf etmaal was hij bij haar geweest en ze had meer begeerd dan hij geven kon, wist hij te vertellen.* Het gerechtshof was er van overtuigd dat dit skogsrået moest zijn geweest. Welke vrouw loopt er verder in zulke mooie kleding in het bos en heeft een onverzadigbare seksuele honger? Een priester, die als getuige optrad, verdedigde Anders en zei dat de jongen het verhaal verzonnen had, omdat hij zijn dagwerk bij de herenboer niet had gedaan. De zaak werd daarom uiteindelijk niet in Halmstad, maar in Göta afgedaan waar hij een onbekende straf kreeg opgelegd. In 1691 had hij doodstraf kunnen krijgen voor dit avontuur, wat een boerenknecht in Västergötland overkwam in dat jaar.

VERDRINKEN

*Op een mooie dag loop je in het bos om bosbessen te plukken, je hoort de mezen kwetteren en de hoge tonen van een paar goudhaantjes. Diep snuif je de warme geur van spar op, terwijl je op je knieën de ronde blauwe bessen met je vingertoppen van de struikjes los maakt. Dan hoor je muziek. Iemand speelt zo prachtig op een viool, dat je wilt zien wie het is en er heen wilt om te luisteren. Je vergeet de bessen, hoort de beek ruisen en boven het geklater uit die polska die je van je leven niet meer vergeet. Onder een smalle houten brug zit hij, Näcken, de vioolspeler, maar als je op de oever plaats neemt om je ogen te sluiten en te genieten, grijpt hij je beet en sleurt je onder water. Gelukkig roep je net voor je onder water verdwijnt "(Christus) kruis". **Näckens** greep verslapt en hij verdwijnt. Je komt er met een nat pak van af.*

Näcken speelt op zijn viool. Afbeelding van Gunnar Creutz, Falbygdens museum, tentoonstelling Skräck och skrock (Wikimedia)

Slechter liep het af met de kinderen van Mellangården. Op een dag in juni, net na midzomer, zijn ze in het bos om te spelen en te baden, als ze opeens een prachtig paard zien dat op een draffje naar hun toekomt en een paar meter bij hun vandaan stilhoudt. Met zijn zachte neus benadert hij licht snuivend de kinderen, die hem verrukt strelen over zijn hoofd en met hun vingers de manen kammen. Zo mooi, zo lief, zo zacht, zo groot... Zouden ze durven? De moedigste zit al op de rug en dan volgen ook de oudste en de jongste. Het paard zet zich in beweging en galloppert een diep meer in. Alle drie verdrinken ze.

VERDWALEN

In de uitgestrekte wouden en moerassen is de kans om te verdwalen groot, zeker bij mist of als het donker is. *Talloos zijn de verhalen van mensen die in het duister een wezen met een lantaarn volgen die ze thuis brengt, nadat ze hem een belofte hebben gedaan. Kom die na, want een dwaze boer in Skåne kreeg het hoog in de bol en zei tastend naar de handgreep van zijn deur: "Nee, je krijgt niets, ik wist zelf de weg ook wel!" En tja, toen was er geen handgreep en geen deur. De hele nacht liep hij vergeefs rondjes om zijn huis.* In de jaren dertig van de vorige eeuw wist men ook een natuurlijke verklaring voor spooklicht, nl. metaangas dat uit de grond steeg. Meerdere mensen zagen in die tijd geheimzinnige lichtschijnsels, die ze ook lyktgubbar noemden en vreesden.

HELPEN

Veel wezens uit het Volksgeloof zijn slecht noch goed te noemen. Ze tonen beide kanten. Een man die een relatie onderhoudt met skogsrået wordt beloond met goede oogsten en een rijke jacht. Op veel boerderijen waren **gårdstomtar**, een soort kobolten, die in stilte en vaak in de nachtelijke uren hielpen met alle mogelijke werkzaamheden. Ze verzorgden bijvoorbeeld de paarden, waarbij ze

duidelijke voorkeuren konden hebben, waardoor het ene paard blaakte van gezondheid en het andere wegwijnde. Als boer en boerin moest je je er voor hoeden bevriend te blijven met de gårdstomte. In Värmland gebeurde het volgende, volgens de volksoverlevering. *Een boer zag een kleine man in grauwe kleding zwaar zuchtend het erf opkomen met alleen een strootje in zijn hand. "Dat is wel niets om voor te zuchten", smaalde de boer. Het mannetje sprak beledigd: "Is dat niets om voor te zuchten, dan krijg je ook niets om voor te zuchten." Hij verdween met het strootje en begon daarna graan te stelen op de boerderij. Het liep slecht af met de boer, hoe hard die ook werkte, zijn voorraden bleven klein. Het strootje van de gårdstomte was in werkelijkheid een grote last geweest, maar de zintuigen van de boer hadden hem bedrogen, door toedoen van de kleine helper.*

Gårdstomte ,tentoonstelling Skräck och skrock, Falbygdens museum. Gunnar Creutz.(Wikimedia)

Zomercursus in Sandhem, Zweden

Op de zomercursus in Sandhem (Zweden), van 3 tot 9 augustus belichten we het volksgeloof en de verbeelding van natuurwezens vanuit verschillende benaderingen. We bezoeken twee tentoonstellingen waarin kunstenaars deze wezens hebben vormgegeven, we ontdekken plaatsen waarin het niet moeilijk is tussen je oogharen door de diverse elementairwezens te visualiseren, er zijn lezingen over achtergronden van het volksgeloof, over bezielde natuur, en over verhaallijnen en –structuren in de legendes. Op de laatste dag is er ook een workshop verhalen vertellen. De cursus vindt plaats op een mooie locatie aan een meer en de verhalen zullen net als in de oude tijden klinken bij een knappend vuur.

Marijke Houwink

solhasten.sandhem@gmail.com

Zie www.zonnepaard.se voor de B & B, en de zomercursussen Volksgeloof en Prehistorie van Falbygden, daarnaast is er in september een rondreis naar oude rituele plaatsen in Bohuslän, waar onder het werelderfgoedgebied met rotsgravures uit de Bronstijd.

Bronnen: Älvor, troll och talande träd, Ebbe Schön
Tentoonstelling Skräck & skrock, Falbygdens museum
Website: National Museum, Stockholm.